

Регионалната иновационна система като фактор за разгръщане на иновативността на малките и средните предприятия

Докторант Мая Микова*

* Международно висше бизнес училище

Regional Innovation System as a factor for Supporting the Innovativeness of the Small and Medium Sized Enterprises

PhD Student Maya Mikova*

* International Business School

Abstract: A typical trend of the modern stage of development of entrepreneurship in the world is its regional orientation. This trend is determined by several circumstances.

First it is related to the orientation of small businesses. Small businesses, due to limitations in the scale of its activities, the relatively small markets of resources and finished products, as well as other specific features aimed primarily at meeting the needs of local goods and services.

Secondly, the choice of areas and types of activity for small businesses, is determined largely by the economic, geographic and climatic conditions of the regions in which they are expected to function in the future.

The study lazglezhda innovativeness of the region as a specific environment for entrepreneurship development.

JEL Classification:

Key words: innovativeness of the region, entrepreneurship, specific environment, regional orientation.

Увод

Характерна тенденция на съвременния етап на развитие на предприемачеството в световен мащаб е неговата регионална ориентация. Тази тенденция се определя от няколко обстоятелства.

На първо място е свързана с ориентацията на малкия бизнес. Малкият бизнес, поради ограничеността в мащабите на своята дейност, относително неголемите пазари на ресурси и готова продукция, а също така и други специфични особености, е насочен предимно към задоволяване на местните потребности от стоки и услуги.

На второ място, изборът на направления и видове дейност за малките фирми, се предопределя в значителна степен от икономическите, географските и климатичните условия на регионите, в които те се очаква да функционират в бъдеще.

От гледна точка на нашата изследователска задача – да опишем предприемачеството като източник на възможности за развитие на региона „отвътре“, се нуждаем от дефинирано понятие за елементите и характеристиките на **регионалната бизнес система**. Приемаме, че *регионът представлява система от отношения по осигуряване на производствените процеси в рамките на конкретна територия*.

Основните характеристики на региона като такава система съответно са:

Регионалната стопанска система възниква и се развива на основата на съсредоточени върху ограничена територия реални и потенциални ресурси, чието количество и качество обуславя характера на производствената специализация на региона и позволява реализацията на икономическите и социалните цели на развитието.

Регионът представлява отворена икономическа и социална система, разменяща продукция, ресурси, информация с други териториални системи и зависеща от икономическите и социални системи от по-високо равнище.

Очевидно, изследването на регионалната иновационна система като фактор за развитие на предприемачеството минава през анализ на връзките национална иновационна система – регионална иновационна система – иновационен потенциал на фирмите.

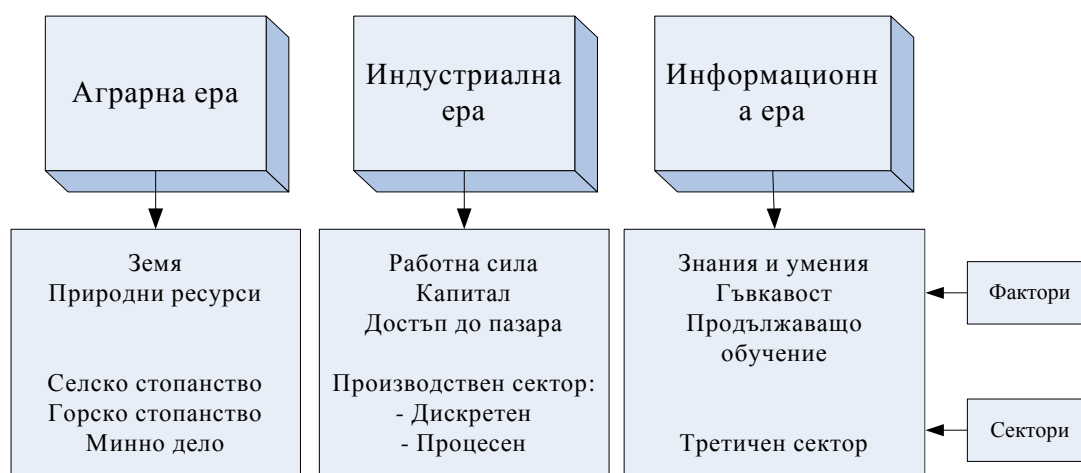
Иновативността на националната икономика като фактор за повишаване на конкурентоспособността на организациите

Според Цв.Стоянова¹, една от основните парадигми, върху която се развиваха досега икономиките, индустриите и отделните производства е тяхната праволинейност и голяма степен на предсказуемост на промените. В края на ХХ и началото на ХХІ век сме свидетели на дълбоки промени във всички сектори на икономиката и пазарите. Нови зависимости и критерии за оценка има в динамичното и взаимосвързано развитие на производството – организациите – комуникациите и социалните структури. Традиционното значение на

¹ Стоянова, Цв. Конкурентните предимства на българските бизнес организации във фокуса на стратегическото управление. АвангардПрима, София.2011.стр.77-85

конкуреннтното предимство като придобиване на капитал, земя, суровини и технологии в съвременните условия не може да осигури успех на дадена организация или предприятие. Обратното, в общество базирано на знанията, бъдещето и успеха на компаниите се определят от тяхната способност да превърнат най-ценните си ресурси - организационните знания в предимство. Критериите за бизнес успех се променят бързо, а конкурентната среда се сменя непрекъснато, като се изискват от компаниите гъвкавост и приспособяване, предполагащи възприемане и прилагане на нови знания. Докато критериите за успех преди бяха измервани чрез производство, ефективност и качество на управлението, сега те са изместени от творчеството, иновациите и знанията. Следователно оптималното използване на цялостните организационни знания се появява като ново предизвикателство за всички предприятия независимо от големината и отрасъл.

Фигура 1. Етапи в развитието на обществото²

Според Стоянова³, “икономиката, базирана на знания” е резултат от обективното противоречие между протичащите промени в индустриите, технологиите и потреблението на хората и домакинствата, от една страна, и качествените изменения на невъзобновяемите ресурси, от друга страна. Оттук считаме, че новата икономика е основана на знанието и е съвкупност от индустрии, характерни с:

Висок дял на човешкия и интелектуалния капитал в сравнение с другите материални производствени фактори;

² Dopfer, K., Potts, Jason. The General Theory of Economic Evolution, p.15

³ Стоянова, Цв. Конкуреннтните предимства на българските бизнес организации във фокуса на стратегическото управление. АвангардПрима, София.2011, стр.78.

Разнообразие от специфични нематериални активи – патенти, открития, технологии, консултантски дейности и др.;

Много голяма иновационна компонента и високи темпове на обновление, наложени от необходимостта постоянно да се подобряват производствените технологии, продуктите и услугите;

Развитие на информационните технологии и постоянното им усъвършенстване.

Тъй като новата информация се създава в тези области, то в известен смисъл “икономиката на знанието” се припокрива с индустриите на високите технологии. Към “новата икономика” може да се отнесат изцяло сектори като: образование и наука, производство на фундаментални знания и иновации, информационните технологии, интелектуалните услуги - консултиране, информационно посредничество, маркетингови услуги и пр. Освен това тя обхваща управленските и иновационните елементи на всички индустрии на икономиката.

Така очертана, днес “икономиката на знанието” включва три големи области:

- иновации;
- образованост и висока квалификация;
- постоянно развитие на системите за управление.

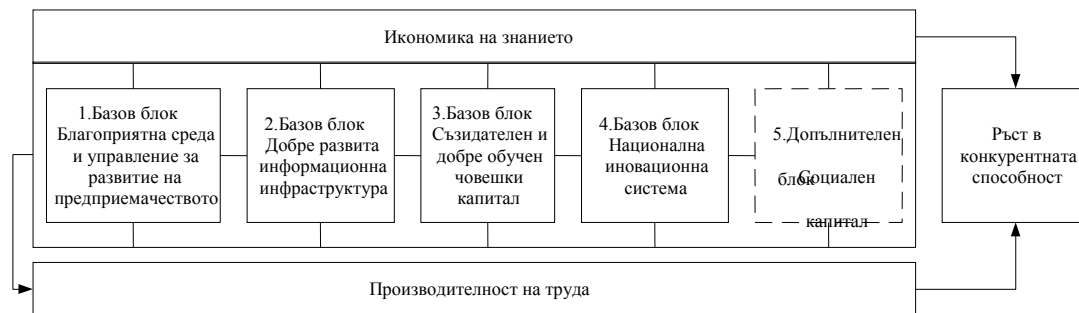
В своето развитие тя реализира по-високи темпове на растеж в сравнение с традиционните индустрии - средно 2 пъти. Нейният дял в икономиките на развитите страни съставлява 20-25 % и има тенденция към нарастване. Поради всичко това от средата на 90-те години на миналия век "знанието" неизбежно присъства в почти всички форуми на международните организации.

Отчитайки нарастващото значение на “икономиката на знанието”, още през 1998 г. Световната банка посвети своя годишен доклад на "Знание за развитие". За целта по късно Банката разработи методика за оценка на знанието и стратегия за създаване на икономика, базирана на знанието в страните-кандидатки за членство в ЕС. В тази връзка организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР), системно измерва и анализира способността на отделни държави пълноценно да участват в глобалната “икономика на знанието”.

За целенасоченото и ефективното развитие на цялата "икономиката на знанието" от особено значение е тя да се управлява в своята цялостност. В тази връзка ние обособяваме 5 блока в нейното единно развитие (вж. фиг.2).

Фигура 2. Елементи и влияние на развитието на “икономиката на знанието”⁴

⁴Стоянова, Цв. Конкуреннтните предимства на българските бизнес организации във фокуса на стратегическото управление. АвангардПрима, София, 2011, стр.80.Използвана е и е допълнена аналитичната рамка на “икономиката на знанието”, разработена от екип на Световната банка.

Както се вижда от схемата качествените резултативни параметри на “икономиката на знанието” са по-високата производителност и конкурентна способност на икономиката. Същевременно използвайки методиката на “икономиката на знанието” ние бихме подредили тези блокове в следната последователност:

I. Базов блок, включващ благоприятна икономическа, институционална среда и управление за развитие на предприемачеството

Това е първият блок на "икономика на знанието". Той определя общата институционална, правна и регулаторна среда за предприемачество. Без да бъдат спазвани принципите на икономическата свобода - ясни правила в сила за всички, сигурност и малка правителствена намеса - не може да се очаква напредък в глобалната икономика. Знанието е най-ликвидният актив, който може за секунди да бъде преместен и установен навсякъде по света при почти нулеви разходи - задържа се само там, където има гарантирана пазарна среда и възможност за свободна конкуренция. Въпреки постигнатия напредък в тази област в последните години България все още е сравнително далеч от благоприятна среда за развитие на предприемачеството - правилата се менят често, намесата на администрацията в бизнеса остава значителна, както и корупцията и сивата икономика; правителството разпределя голяма част от националното богатство, а бизнесът няма гарантирани законови правила и сигурност.

II Базов блок: Добре развита информационна инфраструктура.

Появата на новите информационни и комуникационни технологии създаде предпоставките за революционното развитие на “икономиката на знанието”. Все по-силната специализация и натрупването на огромно количество информация и знание, разпръснато на големи разстояния и сред множество хора, изискват създаването на мрежи за комуникация и обмен подпомагани от информационната инфраструктура. Не бива да се забравя, че новите технологии са предимно средство за по-ефективно и бързо събиране, обработка, управление и разпространение на информация и знание, а не самоцел. Закупуването и инсталирането на свръхмодерни технологии там, където липсва знанието и уменията то да бъде използвано, гарантира само по-големи разходи и загуби, но не и по-добри резултати. Информационната инфраструктура в България е най-

развитият елемент на "икономика на знанието", но той не гарантира бързо общо развитие. Все пак наличието на подобна инфраструктура позволява бърз напредък, когато се осигури добро обучение и налична информация.

III Базов блок: Съзидателен и добре обучен човешки капитал.

Дълго време се смяташе, че хората са най-слабо подвижният актив в икономиката. В съвременния свят висококвалифицираните човешки ресурси не познават граници в търсене на по-добри условия за приложение. Днес те могат да избират - да се преместят физически или да предлагат продуктите на своите знания на международния пазар чрез Интернет и най-новите телекомуникационни технологии⁵. България, както и всички страни кандидатки за ЕС, имат изключително добри показатели за ниво на образованието и обикновено ги изтъкват като предимство в надпреварата за привличане на чуждестранни инвестиции. Редица проучвания обаче показват, че качеството на образованието в страната се влошава и не отговаря на изискванията на бизнеса. Макар като абсолютна стойност този дял да е все още малък – 6,8%, той показва дългосрочна заплаха пред развитието на страната⁶.

IV Базов блок: Национална иновационна система, способна да реализира продукти с високо съдържание на знание.

Националната иновационна система трябва да осигурява лесна, бърза и достъпна връзка между източниците и притежателите на знание, бизнеса и правителството за постигане на максимални резултати с наличните ресурси. Тук не става дума единствено за формални структури и правила на сътрудничество, а преди всичко за неформални традиции на взаимоотношения между основните заинтересовани страни. Националната иновационна система може да съществува само ако има напълно изградена основа на общовалидни и строго прилагани бизнесправила и добра среда за развитие на предприемачеството. В България все още в много индустрии правилата се доближават до по-неблагоприятния вариант за дългосрочно развитие. Това е видно и от основните показатели на българската иновационна система, сравнена с тази на страните кандидатки и членки на ЕС. България изостава най-силно по отношение разходите на бизнеса за научноизследователска и развойна дейност /НИРД/ и резултатите от иновациите - регистрирането на международни патенти. Ясни сигнали за все още несигурна бизнессреда и липса на добре работеща национална иновационна система.

V. Можем да изведем и един допълнителен блок. Социалния капитал, представен от доброто ръководство, визия и воля за промяна и развитие.

⁵ Така например един от най-добрите анализатори на Нюйоркската фондова борса, чиито анализи се четат от най-богатите американски компании, е българин, който физически не е извън страната.

⁶ Проучвания на социологическата агенция "Витоша ризърч" за 2009 г. показват два пъти нарастване на работодателите, посочващи като основна пречка за бизнеса, влошаване качеството на образованието.

За да се развие успешно иновационният сектор, трябва да се подобрят фирмените процеси, управлението на специфичните знания и стратегията на фирмите на базата на актуална информация, в частност за състоянието на ИКТ сектора. Оценка тук могат да се извършват по методиката на UK Competitiveness Index, Index of Massachusetts Innovation Economy, New Economy Index и US Innovation Index. По-конкретно за нашата страна активно следва да се използва Европейското иновационно табло, в което България участва вече втора година, Balanced Scorecard за оценка на електронното правителство, докладът е-България на Фондация "Приложни изследвания и комуникации" и др.

Считаме, че развитието на "икономиката на знанието" е невъзможно без развитие на секторите основани на знанието. За техния по-ускорен и ефективен подем и дългосрочно влияние върху икономическия растеж и повишаване конкурентната способност на нашата икономика, бихме препоръчали:

Създаване на условия и нормативна база насърчаващи инвестициите в секторите на високите технологии, както и всички инвестиции в иновации. Това ще се стимулира инвестирането в развитието на тези сектори, а от друга страна ще се компенсира по-високият риск;

Изграждане на модерна инфраструктура от информационни технологии, свързани с потребителски мрежи както и терминали за лесен достъп до информацията. Това ще изисква целево планиране, структуриране и създаването на мрежи за комуникация и обмен.

Развитие на цялата образователна система като база за придобиване на знания и умения. За целта е необходимо нарастване на инвестициите в различните нива на образованието.

Трансформиране процеса на обучение в постоянен процес на усвояване на нови знания, методи и техники.

Засилено внимание към развитието на човешкия капитал като носител на знанието.

Иновациите – като източник на конкурентни предимства в „икономиката на знанието”

Иновациите са движещата сила на бизнеса. Опитът на успешно развиващите се компании показва, че оцеляват и преуспяват тези, които постоянно разработват и предлагат на пазара нови продукти.

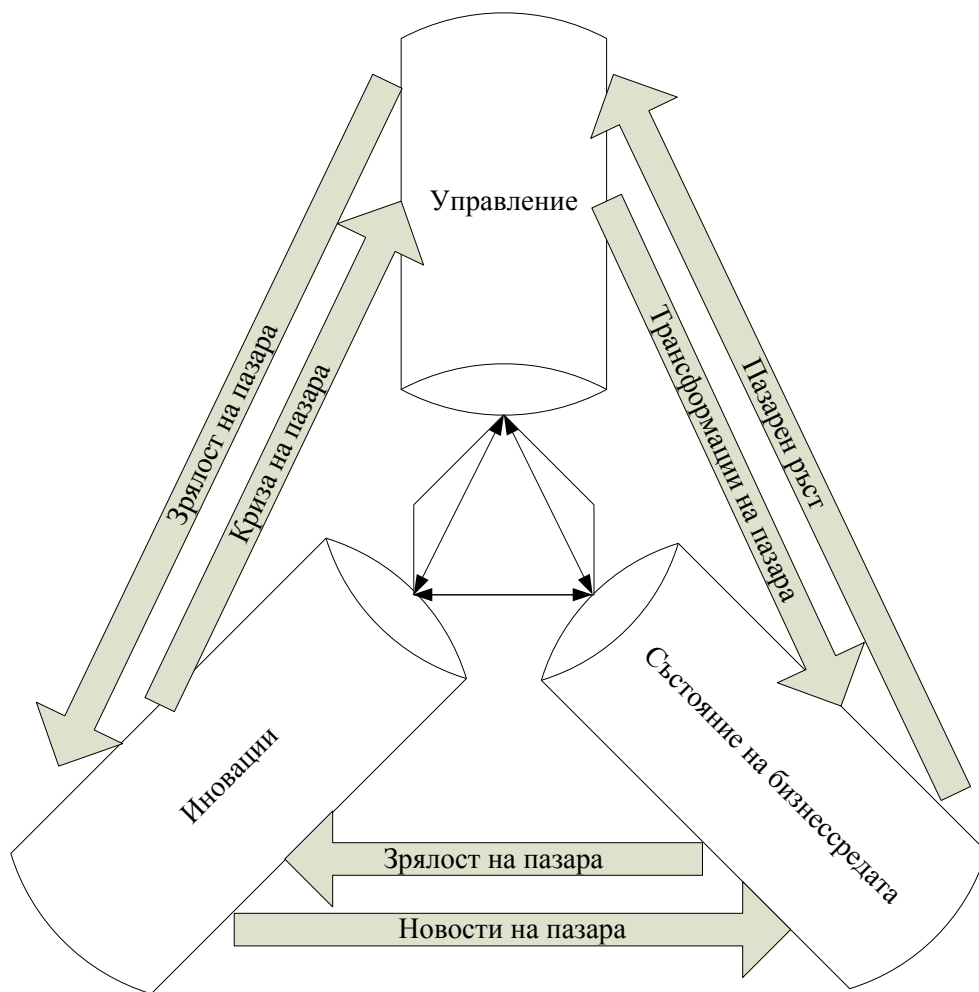
Иновациите и иновационният процес в системата за управление на бизнеса включват дейности от т.н. „вътрешен” и „външен”, кръг /виж. Фиг.3/.

Както се вижда, така осъществени иновациите обезпечават значителни конкурентни предимства, завладяване на нови пазари, увеличаване на паричните потоци и др.

Моделът позволява да се обособят два различни подхода за избор на иновации и на иновационни възможности:

Първият е инструменталният, при който вървим от възможностите към иновационните потребности;

Фигура 3. Иновационното развитие в управлението на предприятието⁷

Вторият, проблемният, при които процесът е от иновационните потребности към оценката на възможностите и ресурсния потенциал. Този подход извежда на вниманието на управлението на организацията релацията - „Иновационни потребности – Цели - Стратегия – Избор на средства,,.

⁷ Адаптирано по López-Claros, A. and Yasmina Mata. The Innovation Capacity Index: Factors, Policies, and Institutions Driving Country Innovation. *The Innovation for Development Report 2009–2010*. Palgrave Macmillan. pp. 3–5.

Но за да се разработват и внедряват нови продукти, е необходимо да се притежават знания, които да гарантират предимство пред конкурентите. Предимството в знанията позволява да се разработи по-добра стратегия от конкурентите и да се осъществи по-ефективно управление на изследванията и разработките на нови продукти и технологии.

1.2.1. Иновационен потенциал на фирмите

Иновационната активност зависи от иновационния потенциал. Дефинираме го като степен на готовност на предприятието да изпълни съответни цели в областта на своето иновационно развитие и е съвкупност от различни ресурси – интелектуални (патенти, лицензи, технологична документация, бизнес планове за усвояване на иновации и др.); материално-технически (технологично оборудване, лаборатории и др.); инфраструктурни (собствени звена за НИРД, патентен отдел, информационен отдел, отдел за научно-техническо разузнаване и др.); финансови; човешки ресурси; управленски; фирмена култура, знания. Всички тези ресурси трябва да се развиват балансирано.

Иновационният потенциал се измерва със способността на бизнеса чрез създаване и внедряване на ново знание и модерни технологии да открива, генерира и оптимално да използва уникални предимства с цел подобряване на конкурентните си позиции на вътрешните и международните пазари. Като измерители на иновационния потенциал в анализа на търсенето на иновации са показатели за степен на осигуреност и използване на човешките, финансовите и информационните ресурси на фирмите, както и показатели за брой и насоки за приложение на разполагаемите обекти на интелектуалната собственост (вж. фиг.4)

Съществен елемент на иновационния фирмен потенциал са човешките ресурси и придобитите от тях квалификация, опит и умения за творческо решаване на проблемите. Човешкият фактор се превръща в носител на знанието в неговите различни форми и представлява условие за оптимално използване на потенциала, заложен в останалите ресурси – финансови, материални, информационни, системни (вж. част 4 от проекта).

Наред с това иновационният потенциал на фирмено равнище зависи от изградената иновационна култура и прилаганите управленски практики, които я изразяват и които в областта на иновационната активност са свързани с традициите за стратегическо пазарно и конкурентно позициониране на фирмата и нейните нагласи да инициира и да участва в иновационни партньорства от различен характер.

Справедливата оценка на иновационния потенциал има значение не само за собствениците, но и за инвеститорите, партньорите, потребителите, банките и конкуренцията. В този смисъл тя е необходима за всички заинтересовани страни. Същевременно ясна оценка за тяхната роля във финансовите документи

на предприятията е много трудно да се даде⁸. В тази връзка кои са основните методи за оценка на иновационния потенциал на едно предприятие?

Фигура 4. Измерители на иновационния потенциал на бизнеса⁹

Според нас тези методи могат да се разграничат на четири групи и съответните методи към тях:

Първа група. Методи на пазарната капитализация /Market Capitalization Methods/. Тук основно отнасяме използването на „Метода на пазарната капитализация”, при които от основно значение е да се определи съотношението

⁸ Комплексни изследвания по този въпрос са извършени от Covin B., Stivers T., Knowledge Management in Small Canadian and U S Firms Preliminary Review of Business Practices. Kennesaw, 1999, резултатите от които показват, че от изследваните 253 американски компании само 14 % действително са го изчислявали, а реално 10 % са го използвали при пазарната оценка на стойността на компаниите.

⁹ Стурев, В, Георгиев, Ив. и колектив. Иновациите – европейски, национални и регионални политики, „Фондация Приложни изследвания и комуникации”, София, 2008, с.266

между пазарната капитализация на предприятието и собствения капитал на акционерите.

Втора група. Методи на определянето на точки / Scorecard Methods/. В случая оценката на база идентифициране на условни единици /точки/ за различните компоненти на иновационният потенциал. Характерно за този метод е отсъствието на стойностни оценки.

Трета група. Метода на прякото измерване на иновационният потенциал. /Direct Intellectual Capital methods/. При този метод се използват парични индикатори за отделните компоненти и се извежда интегрален показател за иновационния потенциал на предприятието

Четвърта група. Метода на отдаването на активи /Return on Assets methods, ROA/. Чрез методите на пряката капитализация или чрез дисконтирането на паричните потоци се определя стойността на целия иновационен потенциал на предприятието.

Според нас в реалната практика следва да се даде приоритет на “Метода на пазарната капитализация”, тъй като елиминира недостатъците на всичките предходни методи и отчита достатъчно точно инвеститорските очаквания. Разбира се следва да се има предвид, че този метод може да бъде използван главно за т.н.” Публични компании”, което може да се приеме и за известен недостатък¹⁰.

Особености на региона като среда за предприемаческа дейност

В научната литература и ежедневната практика такива понятия като регион, територия, регионален комплекс, икономически район често се употребяват като синоними. Без да се отрича значителното сходство между тези понятия следва, обаче, да бъдат определени по-точно тези изключително важни от методологична гледна точка за последващия анализ категории и да се отделят онези техни черти, които играят съществена роля при формирането на предприемаческата среда. Една такава задача е особено важна в днешните условия, когато се случва преход от преимуществено отрасловия принцип на държавно регулиране към териториален принцип.

При формулирането на понятието „регион“ обикновено се разбират следните признаци: единство на територията, характер на използването на ресурсите, ниво на развитие на стопанските връзки, комплексност на производството. Характерно определение за регион, изхождайки от тези позиции е дефиницията на Н. Н. Некрасов: „Под регион се разбира голяма територия от страната, с повече или по-малко еднородни природни условия и характерно направление на производителните сили на основата на съчетанието на комплекса природни

¹⁰ По този въпрос виж още, Lev B. Zaroving P. Boundaries of Financial Reporting and Now to Extend them. N. Y 1998

ресурси със съответстващата съществуваща и перспективна материално-техническа база, производствена и социална инфраструктура“.¹¹

В качеството на основен критерий при отделянето на даден регион се предлага общност от стопански задачи, решавани от региона в съответствие с неговото място в системата на териториално разделение на труда, базиращо се на съвкупността от използвани природни ресурси и съществуващата структура на стопанска дейност в региона.

Множество автори са употребявали термините „регион“ и „икономически район“ като равноправни и са се използвали за обозначаване на териториално-стопанска система, възникваща и развиваща се на основата на съсредоточени върху ограничена територия ресурси, чието количество и качество ще позволи осигуряване реализацията на определени цели на развитието на народното стопанство, обезпечаващи характера на производствена специализация на региона.

Терминът „територия“ има по-често географско, а не икономическо значение. В частност А. Б. Алаев дава следното определение: „територия – (ограничена) част от твърдата повърхност на Земята, с присъщите ѝ природни и антропогенни свойства и ресурси, характеризираща се с протежение (площ) като особен вид „пространствен“ ресурс и географско положение и други качества“.¹² По такъв начин територията обикновено се разглежда като окрупнено образувание, включващо различни региони, зони, ареали и др.

Появата на понятието „регионален комплекс“ се отнася към периода на края на 70-те, началото на 80-те години, когато започва да се проявява интерес към проблемите на регионалното управление. В икономическата литература от този период съществуват два основни подхода към разглеждането на регионалните комплекси: икономико-географски и административно-териториален.

В първия случай, регионалните комплекси са били отделяни на основата на отчитане на особеностите на географската среда и икономическите характеристики на територията. Такъв подход е отразявал формирането на междуетраслеви комплекси в рамките на определени райони на страната. Административно-териториалният подход изхожда от това, че териториалната единица се явява обект на управленски решения и на законодателно-правно закрепване на административно-териториалното деление на страната.

За изследователи е характерно разглеждането на понятието „регион“ по тясно – като икономически взаимоотношения в рамките на даден правен субект.¹³ В началото на 70-те години на миналия век от Европейската Комисия беше изработена т.нар. “Номенклатура на Статистическите Териториални Единици” (Nomenclature of Statistical Territorial Units - NUTS). През последните няколко

¹¹ Некрасов Н.Н. Региональная экономика. М.: Экономика, 1975, с. 22-23.

¹² Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь. - М.: Мысль, 1983, с.50.

¹³ Wadley D. Restructuring the Regions, Analysis, Police Model and Prognosis. OECD. - Paris, 1986.

години тази NUTS класификация придоби нарастваща значимост като база за хармонизирана и по този начин съпоставима регионална информация.

Според тази класификация, NUTS регионите са *“нормативни региони, те отразяват политическата воля; техните граници са фиксирани при условия на намаляване на местните власти и размера на населението в региона, отнесено като кореспондиращо към икономически оптималното изразходване на необходимите ресурси за постигането на техните задачи¹⁴”*. Те са ясно дефинирани, обикновено универсално признати и относително стабилни. Те са мястото, в което определени нива на управлението упражняват тяхната власт, особено където се провежда регионална политика. Поради това в общия случай нормативни или административни региони са признати от националните статистически системи като нива на събиране, обработване и разпространение на данни.

NUTS определя 3 нива на йерархична класификация за регионите. Според класификацията всяка страна членка на Европейския Съюз се разделя на определен брой региони от първо ниво на NUTS. Всеки регион от своя страна се разделя на подрегиони от NUTS ниво 2, а всеки подрегион – на NUTS ниво 3.

Административната структура на страните членки обикновено се базира на две основни регионални нива (Länder и Kreise в Германия, Regions и departements във Франция, autonomas и provincial в Испания, regioni и provincie в Италия и т.н.). В зависимост от отделната страна, тези нива могат да бъдат NUTS 1 и NUTS 2, NUTS 1 и NUTS 3, NUTS 2 и NUTS 3. За да може да се допълнят трите нива на структурата във всяка страна, “липсващото” ниво се синтезира чрез групиране на подходящ брой на единиците от следващото по-ниско ниво. По този начин се формират “неадминистративни” региони за статистически цели.

Според същата тази наредба за NUTS, съществуващите административни единици представляват първия критерий за определяне на регионите. Според възприетата дефиниция, “Административна единица означава географска област с административна власт, която има пълномощията да взема административни или политически решения за тази област в рамките на юридическата и институционална рамка на страната членка¹⁵”.

За да се установят съответните нива на NUTS, при което определена категория на административните единици в една страна-членка трябва да се класифицират, средния размер на тази категория на административните единици в страната членка трябва да се простира в следните граници за население:

¹⁴ Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the establishment of a common classification of Territorial Units for Statistics (NUTS).

¹⁵ Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the establishment of a common classification of Territorial Units for Statistics (NUTS)

Таблица 1.

Ниво	Минимум	Максимум
NUTS 1	3 Милиона	7 Милиона
NUTS 2	800,000	3 Милиона
NUTS 3	150,000	800,000

Производствената и обществената активност на населението в една страна или неин икономически регион основно зависят от територията, която обитава населението, както и от комплекса от специфичните природни дадености и влиянието на териториалните фактори и условия. Природният комплекс дава възможност на хората да организират своето разумно и нормално съществуване. Икономическият потенциал на тази територия се формира на база демографската ситуация и природните дадености на отделните териториални единици. За да се постигне една ефективно действаща териториална система, включваща рационално изградени производствено-стопански структури, социално приемлива демографска конфигурация и модерно уредена селищна мрежа, е необходимо различните дейности да бъдат планирани, регулирани и насочени съобразно предварително набелязаните цели и задачи и в зависимост от основните приоритети на регионалната икономическа политика във всичките ѝ аспекти.

Погледнато от друг аспект, регионалното развитие може да се определи като *“съзнателна дейност на обществото, насочена към координиране и регулиране на процесите, протичащи на дадена територия, с цел тяхното хармонизиране и създаване на оптимални условия за труд, бит и възстановяване на населението, и развитие на благосъстоянието на трудещите се въз основа повишаване ефективността на общественото производство”*¹⁶.

Друго определение за регионалното развитие, дадено от Института по Регионално Развитие към Университета на Западна Австралия, гласи че *“Регионалното развитие може да се разглежда като процес, при който естествената и физическата среда, икономическите, социалните и културните ресурси на един регион са “впрегнати” за развитие на обществото по начини, които отразяват сравнителното предимство, предложено от присъщите и специфични географски характеристики на региона”*¹⁷.

Процесът на съзнателно създаване на стимулираща предприемачеството среда може да бъде определен като регионално териториално-устройствено планиране - обектът е изграждане на инфраструктура и материално-техническа база за Всяка човешка дейност, насочена към регулиране и контролиране на взаимодействието и взаимовръзката между човека и природата, има своя

¹⁶ Иванова, Л. и др., Регионално планиране и прогнозиране, 2001 г.

¹⁷ Institute of Regional Development, The University of Western Australia, www.ird.uwa.edu.au

предметна, времева и пространствена характеристика. Регионалното планиране е такава дейност, която има за цел координация на труда и творчеството на обществото в съответствие с действието на икономическите закони на даденото пространство, което е една от координатите, чрез които се дефинира конкретната икономическа система – обект на планиране и управление.

За определяне същността на регионалното планиране е необходимо неговия предмет да се разграничи от предмета на макропланирането. Макропланирането и регионалното планиране са в единство, което произтича от същността на планирането като функция на стопанското и социалното управление. Създаването на най-добри условия на живот, труд, бит и почивка на дадена територия е обект на регионалното планиране. То има следните разновидности в зависимост от нивото на планиране:

- планиране на икономически райони в национален и транснационален аспект;
- регионално планиране в макросистемата, т.е. в национален мащаб;
- планиране на отделната териториална единица като макросистема, т.е. регионален мащаб.

Според обхвата, обекта и характера, регионалното планиране може да се диференцира на:

- териториално социално-икономическо планиране - обект при този вид планиране е развитието на регионалната икономика, регулирането на доходите, заетостта и създаване на материални условия за живот и развитие на населението в духовен аспект;
- развитието на системите за оптимизация на труд и живот;
- селищно устройствено планиране;
- градоустройствено планиране – обектът при него е пространственото развитие на градовете и пространствените урбанизационни структури;
- кадастрално планиране;
- бюджетно местно финансово планиране – обектът е осигуряване на самоуправлението и самофинансирането;
- административно планиране – касае създаване на програми за реализация и изпълнение на всички други планове.

Всеки един от изброените видове регионално планиране има свое поле за действие като те не влизат в противоречие, а взаимно се допълват. Те действат комбинирано като контролират и регулират развитието на отделните територии заедно с всички процеси и явления, протичащи върху тях.

Системен подход към региона като иновационна система

Съвременната парадигма на регионалното управление разглежда конкурентоспособността на регионите в зависимост от техния капацитет да генерират технологични иновации. Иновативните региони се изучават като иновационна среда, което се вражда като концепция в редица теоретични подходи, свързани с регионалното развитие. Съществуват редица исторически

примери, когато региони от Япония, САЩ и Европа избягват общата икономическа стагнация чрез високи темпове на генериране на иновации в предприятията от съответната територия. Заключение на изследователите е, че капацитетът за иновации на предприятията от някои региони е във взаимна зависимост с изградената иновационна икономическа среда, в която предприятията функционират.

Така се формира понятието **иновационна система**, като съвкупност от междуфирмени отношения, обратните връзки и пълен списък на регионалните елементи, включени в общ иновационен процес. От самото определение става ясно, че предприемаческите организации са част от тази обща система и като такава оказват съществено влияние върху нейните характеристики.

Логично, нарастващата конкурентоспособност на производствените системи, разположени в икономически слаби региони или в райони с неблагоприятно положение, се свързва с иновативността на малките фирми, които преобладават в регионалната икономика. По този начин системният подход се отличава както от ли- нейния модел, в който иновациите следват „механична последователност от изследването до производството и до пазара“¹⁸, така и от модела, който определя капацитета за иновации само до този на водещите фирми (предимно с олигополно положение на пазара) и до ограничен брой основни столични региони или градове, където са концентрирани изследователските звена и седалищата на водещите фирми.¹⁹ Без съмнение големите предприятия разполагат със значителен вътрешен капацитет за изследвания и иновации. По тази причина иновационните дейности на тези предприятия се концентрират около седалищата им²⁰, областите около столичните и индустриалните градове остават водещи центрове или „острови на генериране на иновации“.²¹ По отношение на възможността за подобряване на иновационната система чрез подобряването на средата логично се оформят три изследователски въпроса:

- а) каква е структурата на една благоприятна за иновации среда;
- б) дали всички региони могат да формират такава среда;
- в) как може да се създаде тя.

„Средата, която благоприятства иновациите, концентрира на едно място (в специфичен териториален контекст) институции за подкрепа на иновациите (бизнес услуги, НИРД, финансови ресурси за иновации, знания и комуникационни системи), иновативни фирми и мрежи за сътрудничество за

¹⁸ Kaufmann, A. and Toedtling, F. (2000) Systems of Innovation in Traditional Industrial Regions: the Case of Styria in a Comparative Perspective, *Regional Studies*, 34, pp. 29–40.

¹⁹ Simmie, J. (Ed.) (2001) *Innovative Cities*. London: Spon Press. 39. Simmie, J. and Sennett, J. (1999) Innovative clusters: theoretical explanations and why size matters, *National Institute Economic Review*, 170, pp. 87–98.

²⁰ Vernon, R. (1979) The product cycle hypothesis in a new international environment, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 41, pp. 255–267.

²¹ Иновациите. Европейски, национални и регионални политики. Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ ARC FUND. Стр.211

взаимно допълване на дейностите на различните регионални организации. Такава среда трябва да осигури трансфера на технологии и информация в териториален и извън териториален контекст, да насърчава международната конкурентоспособност на работещите в нея предприятия, както и международната търговия с произвежданите от тях продукти и да създава потенциал за развитие и използване на човешкия капитал и други местни ресурси.“²²

Управлението на регионалното развитие се свързва със специфични бизнес и иновационна култура и въвеждане на системна структура, в която са вградени и взаимно преплетени разнообразните елементи. В настоящето изследване се анализират факторите, които подпомагат иновационните дейности и стимулират предприемаческата активност и вземането на решение за стартиране на бизнес в определени региони.

Екзогенно и ендогенно развитие на регионите

Съществуват два основни пътя за осъществяване на регионално развитие: екзогенен и ендогенен. В първия случай икономическият растеж се осъществява преимуществено за сметка на външни източници на инвестиции, в това число и чуждестранни, отвън се предопределят и техните сфери на приложение.

Последните изследвания показват, че в дългосрочен план чуждестранните инвестиции понякога водят до намаляване на темповете на икономическо развитие на страната. Това откритие се съгласува с теорията за зависимостта, съгласно която положението на една страна в световното разделение на труда е главната причина за нейната развитост или слаба развитост.²³ С други думи, чуждестранният капитал, вложен в операции от голям мащаб, се стреми да подкрепя в по-голяма степен интересите на развитите, а не на развиващите се региони. Притокът на чуждестранен капитал може да доведе до увеличаване на износа на стоки в развитите страни, от които те се нуждаят за постигане на икономически растеж в дългосрочен план.

Във втория случай става дума за вътрешни източници за развитие на регионалната икономическа система. Такъв подход предполага максимално ефективното използване на всички съставни части на вътрешния потенциал на една територия: природни, финансови и човешки ресурси. Световният опит обаче свидетелства, че спонтанно ендогенно развитие се случва крайно рядко. То трябва да бъде стимулирано целенасочено. При това сред методите за стимулиране, едно от водещите места принадлежи на подкрепата на малкия и среден бизнес. Това е свързано както с разгледаните особености на предприемачеството, така и с обстоятелството, че големите и средните фирми в

²² Иновациите. Европейски, национални и регионални политики. Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ ARC FUND. Стр.213

²³ V. Bomshier, C. Chase-Dunn, R. Robinson "Cross-national evidence of the effect of foreign investment and aid on economic growth and inequality: a survey of findings and a reanalysis", 1978, American Journal of Sociology, p. 652.

по-малка степен имат потребност от управляемо развитие. Те имат значителен потенциал за саморазвитие. Нещо повече, сериозната намеса в дейността на големите корпорации, би означавало отстъпление от принципите на пазарната икономика.

Също така следва да се отбележи още едно важно обстоятелство. А именно, че засилването на ролята на малките и средните фирми в регионалното развитие има обективен характер. Освен глобалните изменения на външната среда, може да бъдат добавени още редица причини.

Изолирано определяне на оптимална вътрешно регионална структура на производството е принципно невъзможно, тъй като локалният оптимум в редица случаи може да се окаже в противоречие с общодържавния оптимум. Рационалната структура на териториалната стопанска система следва да се определя от национални позиции, като се отчита мястото на региона в общественото разделение на труда и междурегионалното взаимодействие.

Във функционално отношение регионалната икономическа система представлява съвкупност от стопански субекти, с различни мащаби на дейност, влизащи в състава на отделните отрасли подсистеми. Те съвместно използват природните, материалните, финансовите и трудовите ресурси на региона, осигуряващи реализацията на икономическите и социалните цели на развитието на дадена територия.

Секторът на МСП съсредоточава в себе си преобладаващата част от икономическата дейност в региона и осигурява ръст на заетостта, значителна част от постъпленията в местните бюджети, формиране на предприемаческа култура, създаване на нова социална група от частни собственици.

Цели на ендогенното развитие регионалната бизнес система

Могат да се отделят три групи цели на регионалното икономическо развитие: общодържавни, регионални, частни. Към *общите* цели се отнасят изходът от кризата, осигуряване на икономически растеж и висок стандарт на живот, изравняване на равнищата на развитие, повишаване ефективността на използването на ресурсите.

За региона като система са характерни *две целеви функции*: *икономическа и социална*. Икономическата функция се състои в осигуряване на устойчивост на териториалното развитие, предполагаща продължително запазване на условията на възпроизводство. Социалната функция се състои в повишаване на жизненото равнище и осигуряване на заетост за населението.

Традиционно е доминирането на икономическите цели: ръст на икономическия потенциал на територията, нейните структурни преобразувания, повишаване на доходността. В период на икономическа криза, приоритетността за постигане на тези цели се повиши още повече. Без да отричаме обстоятелството, че ръстът на производството и други стопански успехи, се явяват важно, а в много случаи решаващо условие за териториално развитие, ще отбележим от осигуряване на

социална ориентация на осъществяваните регионални проекти. В противен случай, положителната тенденция на изход на региона от икономическа депресия ще се съпровожда с деградация на социално-демографския, екологичния, етно-културния и други компоненти на регионалните системи.

Към частните цели на регионалното икономическо развитие се отнасят целите на стопанските субекти, разположени на дадена територия. Приоритетът сред целите на това ниво принадлежи на извличането на максимален доход от единица вложен капитал. Изброените цели на развитието на регионалната система се характеризират със сложни взаимовръзки, допускащи обширна област на несъответствие.

Несъответствието на целите на общодържавно и регионално ниво произтича от необходимостта от изравняване на нивата на териториално развитие, а това означава преразпределение на ресурси от региони-донори към региони-реципиенти. Това не позволява на успешните региони да решават множество социални проблеми, като понякога укрепва тясната суровинна насоченост на развитието и незначителността на структурните преобразувания.

Съществува, обаче, и значително съвпадение между социално-икономическите цели на региона и на страната по комплексното и пропорционално развитие на териториите и ръстът на жизненото равнище на населението. В по-голяма степен е изразено несъответствието между регионалните и частните цели. Стремешът за извличане на максимална печалба води нерядко до неоптимално използване на регионалните ресурси (например износ на суровини в чужбина, вместо продажба на продукти от тяхната преработка), недостатъчно отчитане на екологичните последици от стопанската дейност, невнимание към социалните потребности на работещите.

За обезпечаване на устойчиво икономическо развитие на всички териториални образувания и повишаване на жизненото равнище, приоритет трябва да имат общодържавните цели.

Регионът като сложна йерархична система се отличава с наличието на многобройни звена и сложният характер на взаимовръзките между тях, с наличието на разнообразни проблеми, които подлежат на решаване. Това изисква отделянето, в рамките на регионалната стопанска система, на относително обособени подсистеми, които си разпределят общосистемното натоварване. При това изглежда необходимо обезпечаването както на вертикален, така и на хоризонтален подход към тяхното декомпозиране.

За обезпечаване на позитивно влияние на предприемачеството върху икономическия растеж и управлението на процесите по неговото развитие се изисква ефективна регионална бизнес система. За целите на изследването ***регионалната бизнес система*** се определя като система за управление развитието на предприемачеството, включваща цели, обекти, органи и средства за управление.

В качеството на **ОСНОВНИ ЦЕЛИ** могат да се определят *структурното преустройство, ръстът на заетостта на населението, увеличаването на постъпленията в бюджета и осигуряване на тази основа на икономически растеж и подобряване живота на населението.* **Обекти на управление** са преди всичко малките и средните предприятия, но в тясно взаимодействие с едрия бизнес и другите субекти на стопанска дейност в региона. **Органите на управление** включват властовите структури на различни равнища.

Под **средства за управление** се разбира структурната, инвестиционната, данъчната политика и правното регулиране, създаващи определена икономическа и правна среда за развитие на предприемачеството. Методологичната схема на формиране на регионална бизнес-система може да бъде представена в следния вид.

Структурно-инвестиционната политика предполага провеждане на поддържащи мероприятия и селективно стимулиране на необходимите изменения. Регулиращата роля на държавата в структурните реформи се изразява в създаването на адекватна пазарна среда, стимулираща икономиката и формиране на структурен профил на секторите. Това предполага осигуряване на конкурентна среда, постоянство на икономическите условия на дейност, стимулиране на мобилността на труда и капитала.

Фигура 5: Схема на регионалната бизнес система

Към методите, осигуряващи конкурентна среда, се отнася широкото стимулиране на изглаждането на нови предприятия, съдействие за тяхното развитие и антимонополна политика. Независимо от значителните успехи в създаването на голямо количество нови предприятия, съществуващата структура на икономиката не е адекватна на конкурентния порядък. Такава структура се нуждае от една страна, в провеждана отвън по-нататъшна деконцентрация, а от друга – в образуването на нови малки и средни предприятия. Съществуващият значителен разрыв между необходимостта от създаване на предприятия и готовността за това, предопределя голямото значение на политиката по съдействие за създаването на нови предприятия.

Приспособяването към структурните изменения ще става толкова по-лесно, колкото по-малко държавата с непостоянството на своята икономическа политика ще провокира необходимостта от такова приспособяване. Липсата на готовност от страна на много предприятия за инвестиране на средства в разширяване на производството и риска в голяма степен са обусловени от непоследователността на икономическите решения на правителството.

Важна задача на държавното съдействие за структурни промени е стимулирането на мобилността на производствените фактори. Повишаването на мобилността на капитала може да бъде резултат от отмяната на регулиращи мерки и интензификация на конкуренцията. Мобилността на работната сила може да се повиши благодарение на усъвършенстване на информацията за пазара на труда (консултантска и посредническа служба), стимулиране на преквалификацията и повишаване на квалификацията на персонала.

Посочените възможности на структурната политика в значителна степен са свързани с премахване на бариери, които се явяват пречка за онези структурни промени породени от пазарните процеси.

Данъчната политика също така представлява едно от най-важните средства за създаване на ефективна бизнес система. Икономическата теория показва и световната практика безспорно потвърждава връзката между данъчните ставки и икономическия ръст. Промяната на данъчните ставки стимулира бързото икономическо развитие. Ниските данъчни ставки са един от главните индикатори на една ефективна икономика. Те са също така много важни за развитие на малкия и средния бизнес.

Противоположната ситуация, при която не се стимулира спестяването, инвестициите и вложенията на трудов капитал, предизвиква бавен икономически растеж и съответно ниски доходи. По данни на Световната банка, увеличаването на данъчното бреме с 1%, води следно до 0.4% спад в икономическия растеж.²⁴ Във връзка с това, в допълнение към плана за конструктивни реформи в промишлеността и други сектори на икономиката, е

²⁴ Цит. по N.Nikolov. State Regulation in the Transition to Market Economy and Structural Reform of Industry, Industrial Organisation and Entrepreneurship in Transition, Proceedings of International Conference, Varna-Alb'enci, Bulgaria, une 5-7, 1995. ed. H.Dimtrov, K.Todorov.)

необходимо да се предоставят данъчни облекчения на някои отрасли на икономиката, за да се стимулира преустройството на тяхната структура.

Правното регулиране, като съставна част на бизнес системата, е необходимо, за да се осигури законова защита и помощ за частен сектор. Законите и нормативните актове в областта на предприемачеството следва да гарантират осигуряване на правителствена помощ, консултиране и защита за инициативните предприемачи. Специфично внимание трябва да бъде посветено на законодателната подкрепа на инвестиции, гарантиращи ръст, модернизация и експанзия на малки частни предприятия. Други приоритети са: регулиране на банковите заеми, определяне на преференциални условия за инвеститори малки промишлени предприятия и т. н.

Държавната политика за развитие на предприемачеството следва да бъде съпроводвана от създаване на възможности за инвестиции. За тази цел е необходимо включване на редица други мерки: засилване на банковия контрол и намаляване на количеството непогасени заеми, управление на парично-кредитния механизъм, съгласуване на политиката с темповете на инфлацията; поддържане на такова ниво на цените, което да предотврати превръщането им във фактор предизвикващ инфлация. При създаването на благоприятна среда за предприемачество следва да се отчита взаимодействието на всички разгледани направления.

Следва да се отбележи, че формирането на ефективна регионална бизнес-система в съществена степен зависи от решенията, вземани на национално равнище. Регионалното и общинската равнище на управление, обаче, трябва да притежават по-широка компетенция в сферата на подкрепата и развитието на предприемачеството, като следствие от преимуществено регионалната насоченост на предприемачеството.

Резултативността от функционирането на регионалната бизнес система ще зависи от правилността на установената стратегия за развитие на предприемачеството в региона и от намирането от страна на държавата на оптимална роля в този процес. Това означава съчетаване на ненамеса в естествените пазарни процеси, от една страна, и необходимата намеса в управлението и формирането на предприемаческа среда, от друга.

Като своеобразно продължение на европейската политика, свързана с подпомагането на малките и средни предприятия, в България е разработена „Национална стратегия за насърчаване на малките и средни предприятия“ за периода 2014 – 2020 г. От законова гледна точка документът е разработен в изпълнение на чл. 5, ал. 1 от Закона за малките и средните предприятия. Националната стратегия е стратегически документ със средносрочен характер и се явява израз на управленската визия относно държавната политика в подкрепа на малките и средните предприятия (МСП) в страната. Стратегията е разработена в съответствие както с програмата на правителството „Държавност,

развитие, справедливост”, така и с политиката на Европейския съюз в тази област.

Главната стратегическа цел на националната стратегия за насърчаване на малките и средни предприятия е да се: *повиши конкурентоспособността на малкия бизнес като се подпомогнат стартиращите и жизненоспособните малки и средни предприятия в техните усилия да бъдат иновативни, екологични и експортноориентирани, създавайки благоприятни условия за тяхното развитие, като се подобри достъпа им до финансиране; насърчи се предприемачеството и се повишат предприемаческите умения; като се опростят административните и регулаторните изисквания особено към малките и микро- предприятията.*

Подобно на стратегическите документи на ниво Общност, както и на отделните държави-членки на ЕС, в Националната стратегия за насърчаване на малките и средни предприятия, фокусът е поставен върху специфичните характеристики на съответната държава (и нейните региони). Именно познаването на тези специфични характеристики дава възможност те да бъдат оползотворени по възможно най-добрия начин. Що се отнася до малките и средни предприятия в България, силните страни, които биха могли да се използват при тяхното развитие са:

В приоритетните области по Законодателния акт за малкия бизнес на Европейската комисия за периода 2010 - 2012 г. България се представя най-силно и над средното ниво в Европейския съюз в областите: „Достъп до финансиране” и „Държавни помощи и обществени поръчки”, спрямо останалите приоритети.

В приоритетна област „Отзивчива администрация” от Законодателния акт за малкия бизнес на Европейската комисия за периода 2010 – 2012 г. България бележи ръст. Като се има предвид, че в тази област България е на средно за Европейския съюз ниво, демонстрираният ръст дава оптимизъм за трайна положителна тенденция и „Отзивчива администрация” скоро може да се превърне в третата област, в която България е над средното за Европейския съюз ниво.

След първата и най-силна вълна на кризата от 2009 – 2010 г. българските малки и средни предприятия излизат от нея на по-високи нива по отношение на брой предприятия, заетост и добавена стойност в сравнение със средното ниво на сектора на МСП в Европейския съюз по отношение на приетата за базова година преди кризата – 2005г.

Въпреки забавянето по време на финансово-икономическата криза МСП остават основният двигател на икономическия растеж в България.

Малките и средни предприятия в България допринасят за 75% от заетостта (68% в Европейския съюз) и 62% от добавената стойност (58% в Европейския съюз).

От 2002 г. до 2011 г. малките и средни предприятия в България са увеличили своя принос към добавената стойност над 4 пъти.

Запазване на финансово-икономическата стабилност в страната, въпреки кризата, външните и вътрешни шокове върху икономиката. Изложените по-горе преимущества, с които малките и средни предприятия, функциониращи в България, разполагат, следва да бъдат използвани за последващо развитие на същите предприятия. Именно оползотворяването на изведените силни страни се явява и основа за разработката на съответни мероприятия и действия в посочените области.

Иновативността на региона като среда за развитие на иновативността на предприятията

Както подчертава Европейският съвет, „регионалната политика може да отключи потенциала за растеж на ЕС посредством насърчаването на иновациите във всички региони, като същевременно гарантира взаимното допълване на подпомагането за иновации, научноизследователска и развойна дейност, предприемачество и ИКТ на равнище ЕС, на национално и на регионално равнище.“²⁵

Тя постига това посредством създаването на благоприятни условия за иновации, образование и научноизследователска дейност, като така се насърчават инвестициите за научноизследователската и развойната дейност и наукоемките инвестиции и се подготвя преходът към дейности с по-висока добавена стойност. По този начин тя може да спомогне за справянето с основното предизвикателство пред държавите-членки и регионите, което се състои в повишаването на капацитета за иновационна и научноизследователска и развойна дейност в предприятията и укрепването на техните връзки с университетите и изследователските центрове.

Регионите играят централна роля, тъй като те са основният институционален партньор на ключовите за иновационния процес университети, други научноизследователски и образователни институти и МСП, което ги прави незаменима част от стратегията „Европа 2020“.

Капацитетът за знания и иновации на регионите зависи от множество фактори — предприемаческа култура, умения на трудовата сила, институции за образование и обучение, услуги за подпомагане на иновациите, механизми за трансфер на технологии, инфраструктура за научноизследователска и развойна дейност и ИКТ, мобилност на изследователите, бизнес инкубатори, нови източници на финансиране и творчески потенциал по места. Доброто управление също е от решаващо значение. Както е видно от индекса на иновационните постижения в регионите, който е показател, съставен от множество от посочените фактори, постиженията в научноизследователската и развойната дейност и иновациите варират в значителна степен в ЕС.

²⁵ Съвет на ЕС EUCO 13/10, 17 юни 2010 г.

Наличието на сектор на МСП, който просперира, е от основно значение за растежа, заетостта и иновациите и следователно и за сближаването. МСП заемат централно място в икономиката на ЕС: около 20 милиона от тях осигуряват почти 60 % от добавената стойност и две трети от работните места в частния сектор. Над 92 % са микропредприятия, в които са заети по-малко от 10 души²⁶. Поради това регионалните и националните органи следва да спомагат за благоприятна за иновациите икономическа среда, с цел да се подпомагат МСП, особено тези с усилена научноизследователска и развойна дейност, както и да се подпомага създаването на нови предприятия. При последващата оценка на дейността на ЕФРР за периода 2000—2006 г. беше констатирано, че макар подпомагането да е позволило създаването на най-малко един милион работни места и увеличаване на инвестициите за научноизследователска дейност и иновации, е необходимо по-широкото използване на заеми, капиталово финансиране и други форми на финансов инженеринг.

Иновационната дейност в едно предприятие се разглежда като *процес на внедряване на нещо ново, непознато до сега или съществено изменение на познатите вече елементи в различните процеси*. По своята същност иновацията се свързва с осъществяването на определени дейности, чийто характер, сложност и разполагане във времето формират специфичен процес. Иновационната дейност е присъща за всички стопански структури, без значение от техния предмет на действие, т.е. независимо дали се занимават с производство или други функции.

Иновационната дейност е специфичен, закономерен, относително непрекъснат и относително динамичен процес, който е свързан с внедряването на прогресивни елементи или усъвършенстване на съществуващите – техника, технология, материали, организация и структури в рамките на стопанските структури с цел разширяване на потенциала на последните. Чрез своите специфични характеристики иновационната дейност в едно предприятие съществено се различава от всички други процеси, осъществявани в предприятието.

Иновацията се свързва с три основни свойства: *научно-техническа новост, производствена (практическа) приложимост и търговска реализуемост*. И докато научноизследователската сфера акцентира върху степента на новост, за бизнеса по-голямо значение имат възможностите за практическо прилагане и за получаване на положителни финансови резултати. Много идеи не могат да бъдат приложени или нямат успешна пазарна реализация. Това налага предприятията да насочат своето внимание в две основни посоки. **Първата посока** е *материализиране на идеята (инвенцията), изобретенията и разработките в нова продукция, материали, технологии, организация и пазари*.

²⁶"Innovation policy at regional level: Crafts and SME priorities for the new Innovation Strategy" („Иновационна политика на регионално равнище: Приоритети на занаятчиите и МСП за новата стратегия за иновации“) – документ за обсъждане от Секретариата на UEAPME (Европейски съюз на занаятчиите, малките и средните предприятия) (2010 г.)

Втората посока е комерсиализиране – превръщане на идеите и разработките в източник на доход.

Най-често срещаната класификация на иновациите на предприятието е според обекта, в който се реализира новостта – продуктови, процесни, организационни и маркетингови. В следващата таблица са представени видовете иновации, осъществени в различните типове предприятия.

Таблица 2: Типове иновации по видове предприятия

№	Иновативни фирми	Общо		Микро-		Малки		Средни	
		брой	%	брой	%	брой	%	брой	%
1.	Продуктови иновации	353	21,76	269	19,52	51	31,29	33	40,74
2.	Процесни иновации	175	10,79	112	8,13	32	19,63	31	38,27
3.	Организационни иновации	243	14,98	147	10,67	63	38,65	33	40,74
4.	Маркетингови иновации	74	4,56	31	2,25	28	17,18	15	18,52
	Общо	540	33,29	415	30,12	78	47,85	47	58,02

Продуктовите иновации се изразяват в създаване на нови или усъвършенстване на съществуващи продукти, в резултат на което потребностите се задоволяват в по-висока степен. Под „ново“ се разбира всяко сериозно изменение във формата, съдържанието или опаковката на продукта, което има значение за потребителите и е основа за формиране на тяхното предпочитание към него.

С нарастване на пазарния обхват и степента на новост делът на иновативните предприятия значително намалява. Само едно от двадесет предприятия е насочило своите усилия към действително нови и за международния пазар продукти. Поради наличието на по-голям брой ограничителни условия най-ниска активност показват микро- предприятията. При ранжирането на своите приоритети мениджърите на по-малките бизнес структури поставят на преден план „оцеляване чрез запазване на завоювани пазарни позиции с помощта на утвърдени продукти“ и много по-рядко „излизане на непознат пазар с нови или усъвършенствани изделия“. Високата международна конкуренция и наличието на твърде много неизвестни изключително затрудняват родния бизнес в желанието му да иновира.

Малко повече от половината предприятия от промишлеността са пуснали нов продукт на пазара през последната година (53%) или подготвят да реализират такъв в близко бъдеще (51%). Намерения да разработят и внедрят в производството нови продукти през следващата година имат 48% от МСП. Всяко пето предприятия, което не е разработвало нови продукти през последните две години има намерение да пусне такъв през 2013-2014 г. Делът на

предприемачите, които заявяват, че имат достатъчен финансов ресурс да финансират иновационната активност на предприятието се запазва на 28%.

Процесната иновация е свързана с прилагането на нови или значително подобрени методи за производство и доставка, което може да е свързано с промени в оборудването, човешките ресурси, методите на работа или комбинация от трите. Тези иновации са движещата сила на развитието и конкурентността на предприятието и осигуряват внедряването на новостите и качествените изменения в техниката и нейното функциониране.

Много малко са бизнес единиците, осъществили процесни иновации. Докато при микро- и средните предприятия не се откроява предпочитание в посоката на иновиране, малките структури определено насочват вниманието си към изменения, свързани с въвеждането на нови или усъвършенствани производствени методи. Независимо че сред въвелите процесни иновации доминират единици с персонал над 50 души, най-висок е процентът на малките предприятия, постигнали значителен ефект от иновационните си проекти. Относителният дял на средните стопански субекти, въвели нови или усъвършенствани методи на доставка, които са такива не само за предприятието, но и за българския пазар, превишава седем пъти дела на микроструктурите.

Организационните иновации намират израз в нови или усъвършенствани организационни структури на управление, нови подходи и методи за вземане на решения. Съществува по-висока активност по отношение на **организационните** спрямо процесните иновации. Това се дължи предимно на по-голямата степен на навлизане на информационните технологии в организационно-управленската, отколкото в производствената система на предприятията.

Направените организационни изменения водят до облекчаване на работата, ускоряване протичането на някои фирмени процеси и осигуряване на възможности за оптимизиране състава на персонала. Несъществен е делът на предприятията, които чрез организационни нововъведения са благоприятствали и творческите способности на заетите, генерирането на идеи за иновационно развитие и тяхното последващо канализиране. Сред постигналите подобни ефекти доминират малките по размер структури.

Маркетинговите иновации се отнасят до дейностите по комерсализация на продукта. Те са най-малко застъпеното направление. За малките и средните предприятия това доминиране е по-съществено и обхваща два пъти повече единици. Изпъкват няколко основни причини, мотивирали предприятията да осъществят маркетингови нововъведения:

- Възможно най-евтин вариант на иновационно изменение;
- Необходимост или логическо следствие от осъществени други видове иновации;
- Предявени изисквания на конкретни пазарни сегменти;
- Нормативна уредба, налагаща предприемане на съответните действия.

Често иновациите се разграничават на първични и последващи, а от гледна точка степента на новост и на основни, подобрени и псевдоиновации. Основните иновации са свързани преди всичко с фундаментални и приложни изследвания, подобрените иновации по-често се отнасят до последващото развитие на конкретна новост и по-рядко до фундаментални и приложни изследвания, псевдоиновациите са свързани с малки подобрения на продукта (външен вид, опаковка и т.н.) и в много случаи не носят особена полза на предприятието. Иновациите могат да бъдат разгледани и като теглени и тласкани. Теглени са тези иновации, които са предизвикани от потребности в производството или лични потребности, тласкани – онези достижения на науката и техниката, които на свой ред пораждат нови непознати до появата им потребности.

Половината от предприятията (50%) поддържат библиотека за професионална литература - книги, ръководства, специализирани списания и т.н. Собствено звено за научно-развойна дейност имат приблизително една пета от промишлените предприятия (22%), а една четвърт (25%) имат назначени служители, в чиито длъжностни характеристики е включена научно-развойната дейност. През последните пет години 34% от промишлените предприятия са осигурили специализирани обучения на служителите си в областта на актуалните иновации в съответния отрасъл.

През последната година 20% от предприятията са реализирали съвместни дейности с образователни институции, включващи стажантски програми, обучения, професионално консултиране, стипендиантски програми, консултиране при съставяне на учебни планове и др. Делът на малките и средни предприятия, които ползват разработки на научни сътрудници и институти за създаването на нови или подобряването на съществуващите продукти, услуги и процеси е 16%.²⁷

Постоянните промени, настъпващи в икономическия живот, оказват влияние както върху икономическите процеси, протичащи в една национална икономическа система, така и върху регионалните аспекти на тяхното проявление. Без съмнение може да се заключи, че отделните региони се явяват обект на изследователски интерес поради факта, че иманентно във всеки отделен регион е заключен специфичен (уникален) потенциал за развитие, които следва да бъде използван в процеса на развитие на системата.

Именно поради този, изтъкнат факт предходното изложение бе посветено, от една страна на ключовите характеристики, стоящи в основата на един бизнес успех – предприемачеството и иновативността. От друга страна, предходното изложение бе фокусирано и върху регионалния аспект на развитие на посочените фактори, както и върху европейските и национални аспекти в развитието на бизнеса в регионите. Всичко посочено до момента, обаче, бе

²⁷ „Изследване на предприемачеството и перспективите за развитие на иновациите в МСП (2012—2013)“

разгледано през призмата на малките и средни предприятия, като основа за силно регионално икономическо развитие.

Фигура 6. Иновационна активност в малките и средни предприятия през 2012 г.

Източник: Проучване МСП 2013, обединение „Инсайт“, собствени изчисления

Логично продължение и разглежданите до момента въпроси е да се постави фокус на изследването върху иновационните регионални бизнес системи. Тези системи се разглеждат като поле за развитие на предприемаческия дух и засилване на иновационната активност, като по този начин се гарантира развитието на малките и средните предприятия в съответния регион.

По тази причина ние приемаме, че съществува взаимна зависимост между особеностите на регионалните бизнес системи, тяхната собствена иновативност и развитието на иновационния потенциал на малките и средни предприятия.

Ено от изискванията на създаваната конкуретноспособна регионална икономика е формирането на благоприятна среда за предприемачество. Необходимо е да се отчетат териториалните различия в икономически, социо-културен и други аспекти на жизнената дейност. Конкретни външни условия за предприемаческа дейност също се формират в регионите, приемането на най-

важните стопански решения се прехвърля на микро- и мезоравнище, тоест на ниво фирма и територия.

Фигура 7. Индекс на иновационната активност

Източник: Проучване МСП 2013, обединение „Инсайт“, собствени изчисления

Естествена основа на териториалното разделение на труда е диференциацията на географските условия, неравномерността на разпределението на природните ресурси и работната сила. Териториалните условия оказват особено влияние върху предприемачеството, по силата на неговата ориентация към потребностите на местния, локален пазар. Във връзка с това изглежда целесъобразно да се разгледат особеностите на региона като среда на предприемаческа дейност.

За набелязването на дейности с висока добавена стойност, които създават най-добри възможности за укрепването на конкурентоспособността на даден регион, е необходимо стратегическо мислене. За да постигнат максимално въздействие, е необходимо средствата за научноизследователска и развойна дейност и иновации да достигнат критична маса и да бъдат придружени от мерки за подобряване на уменията, равнището на образоването и инфраструктурата за придобиване на знания.

В съответствие с това правителствата на национално и регионално равнище следва да **разработят стратегии за интелигентно специализиране**, за да максимизират въздействието на регионалната политика в съчетание с други политики на Съюза.

Посредством стратегиите за интелигентно специализиране може да се гарантира по-ефективно използване на публични средства и да се насърчат частните инвестиции. Те могат да помогнат на регионите да концентрират средствата върху ключови приоритети, вместо да разпределят пестеливо инвестициите между различни области и сектори от икономиката. Също така те могат да бъдат ключов елемент в разработването на многостепенно управление за интегрирани политики в областта на иновациите. Те обаче трябва да бъдат

тясно свързани с други области на политиката и изискват разбиране на предимствата на даден регион в сравнение с други региони²⁸, както и на възможната полза за междурегионалното и транснационалното сътрудничество.

Интелигентното специализиране не е наложена отгоре стратегия, а в него участват предприятия, научноизследователски центрове и университети, които работят съвместно, с цел установяването на най-обещаващите области на специализиране на даден регион и на слабостите, които са пречка пред иновациите. То взема под внимание различния капацитет за иновации на регионалните икономики. Докато водещите региони могат да инвестират в напредъка на технологии с широко приложение или в иновации в областта на услугите, в други региони инвестициите за тяхното прилагане в определен сектор или свързани сектори често дават по-добри резултати.

Устойчивостта на стратегията зависи от навременността и координирането на мерките в отделните политики, както и от управлението, в това число от начините за привличане на заинтересованите страни. Това трябва да включва механизми за обучение в областта на политиката, по-специално посредством партньорски надзор с участието на държавни служители, лица от практиката и заинтересовани страни на регионално равнище. Необходимо е интелигентното специализиране да се основава на многообразието на регионите, да насърчава сътрудничеството отвъд националните и регионалните граници и да открие нови възможности, като се избягва разпокъсването и като се осигури по-свободното движение на знания из целия ЕС.

Източници:

1. Георгиева, Т. Стратегическо управление.2013.
2. Кръстев Радослав, Агенция за икономически анализи и прогнози“ „Свободна търговия или протекционизъм. Конкуренцията като антиинфлационен фактор“,
3. Манов, В., Новата парадигма на диалога фирма-обкръжаваща среда, сп. „Икономически алтернативи“, С., 2/2005.
4. Мишев, Г., Квантификация на многомерни признаци, С., Научни трудове на УНСС, 3/1992.
5. Христов, Ст., Стратегически маркетинг в организацията, С., Университетско издателство „Стопанство“, С., 2001.

²⁸Изявление от страна на белгийското председателство на Съвета на неофициалното заседание на Съвета (в състав „Конкурентоспособност“), юли 2010 г.

6. Стоянова, Цв. Конкуреннтните предимства на българските бизнес организации във фокуса на стратегическото управление. АвангардПрима, С, 2011.
7. Ядов, В., Социологическое исследование, М., Наука, 1972.
8. „Анализ на предприятия по сектори и региони” по проект „Разработване и внедряване на информационна система за оценка на компетенциите на работната сила по браншове и региони (БСК)
9. „Анализ на възможностите и тенденциите за технологично развитие” по проект „Разработване и внедряване на информационна система за оценка на компетенциите на работната сила по браншове и региони (БСК)
10. Анализ „Структура на износа – специализация по райони на планиране”, изготвен от ИАНМСП по проект „Насърчаване интернационализацията на българските предприятия“.
11. Доклад „България в индексите. 84 мерки за растеж”, Институт за пазарна икономика (2012)
12. Innovation policy at regional level: Crafts and SME priorities for the new Innovation Strategy" („Иновационна политика на регионално равнище: Приоритети на занаятчиите и МСП за новата стратегия за иновации“) – документ за обсъждане от Секретариата на UEAPME (Европейски съюз на занаятчиите, малките и средните предприятия) (2010 г.)
13. SBA Справочник 2014 България
14. Изследване на предприемачеството и перспективите за развитие на иновациите в МСП (2012—2013)).
15. Иновации.бг 2014: Иновационният дневен ред за устойчив растеж и конкурентоспособност“.
16. Robbins, S. P., Essentials of Organizational Behaviors, Prentice Hall, Hemel Hempstead, 1992.
17. V. Bomshier, C. Chase-Dunn, R. Robinson "Cross-national evidence of the effect of foreign investment and aid on economic growth and inequality: a survey of findings and a reanalysis", 1978, American Journal of Sociology.